

УДК 378.091.12.011.3-051-057.87
DOI 10.31654/2663-4902-2025-PP-3-178-187

Степанець І. О.

кандидат педагогічних наук, професор,
проректор з наукової та інноваційної діяльності
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
i.o.stepanets28@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0600-4398

**РОЗВИТОК ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТА В КОНТЕКСТІ
ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН У СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

Стаття присвячена розгляду проблеми взаємодії викладачів і студентів в контексті демократизації та гуманізації освітнього процесу у закладах вищої, зокрема педагогічної, освіти.

Актуальність дослідження обумовлюється потребою створення ефективного освітнього середовища, яке б перетворювало взаємодію головних суб'єктів освітнього процесу у механізм розвитку особистості та підвищення професійного становлення майбутніх фахівців.

Зазначено, що основними принципами взаємодії у сучасному ЗВО мають бути партнерство, рівноправність, взаємна вимогливість і відповідальність, повага, доброзичливість та співпраця.

Метою дослідження є висвітлення та характеристика основних психологічно-педагогічних та організаційно-методичних аспектів педагогічної взаємодії в умовах ЗВО.

На основі результатів узагальнення наукової теорії та власного досвіду викладацької діяльності визначено поняття педагогічної взаємодії викладача і студента та місце в ній педагогічної етики.

Шляхом письмового опитування названо та ранжовано актуальні освітньо-етичні цінності викладачів і здобувачів освіти в сучасних умовах, що впливають на ефективність і якість освітньої діяльності у ЗВО. Особливості результатів опитування пов'язані з тим, що здобувачі освіти надають перевагу загальнолюдським цінностям.

Виокремлено умови успішності управління процесом формування і розвитку взаємодії викладачів і студентів у цілісному педагогічному процесі та визначено його особливості.

Встановлено, що ключовими чинниками, що обумовлюють досягнення ефективної співпраці і її якісних результатів, є діалог та повага.

За результатами узагальнення досвіду роботи колективу Харківської гуманітарно-педагогічної академії, бесід з експертами й висновків науковців названо способи і прийоми встановлення продуктивного діалогу та досягнення поваги у взаємодії зі здобувачами освіти.

Розкрито окремі методичні підходи до створення сприятливої психологічної атмосфери, що допомагає суб'єктам освітнього процесу налагоджувати їх комунікацію стосовно вирішення як професійних, так і суто особистісних проблем. Наведено результати та охарактеризовано наслідки експрес-опитування здобувачів вищої освіти стосовно реальних і бажаних видів взаємовідносин у системі «викладач – студент», що прямо чи опосередковано впливають на організацію і якість освіти в умовах ЗВО.

У висновках представлені узагальнені вимоги до формування ефективної демократичної за формою і гуманізованої за змістом цілісної системи взаємодії суб'єктів освітнього процесу у сучасному ЗВО, зокрема педагогічному.

Ключові слова: освітній процес, суб'єкти освітнього процесу, педагогічна взаємодія, співпраця, педагогічна етика, етичні цінності.

Постановка проблеми. Прогресивний розвиток системи вищої освіти в Україні передбачає перетворення її у механізм удосконалення особистості і професійного розвитку майбутніх фахівців, що, в свою чергу, служать одним із ключових чинників прогресу суспільства.

Перманентні зміни в освітній галузі спонукають заклади вищої освіти, зокрема педагогічної, переорієнтовувати свою діяльність на формування розвивального освітнього середовища як інтеграції різних середовищ, здатних утворювати дієвий освітній кластер з надання освітніх послуг.

Від сучасного педагога держава чекає вміння і хисту будувати взаємодію таким чином, щоб вона обов'язково збагачувала студента інтелектуально, морально, емоційно, професійно, етично.

Досвід педагогічної роботи, результати власних досліджень та узагальнення наукових положень психолого-педагогічної літератури щодо проблеми дослідження вказують на доцільність її більш глибокого вивчення та методичного опрацювання способів і засобів побудови ефективної взаємодії викладачів і студентів у контексті особливостей сучасного освітнього процесу.

Аналіз останніх публікацій. Сучасна наукова теорія містить положення про те, що взаємодія, як педагогічна і психологічна категорія, передбачає активність двох сторін, хоча можлива і різна міра їх прояву.

Вітчизняні науковці [2], [4], [6], [7], [10], [12], зазначають, що взаємодія в освітньому процесі виявляється лише у співпраці як форма спільної, спрямованої на досягнення конкретного результату, діяльності та спілкування загалом. Вона може реалізовуватись у різних видах і формах як під час навчальних занять, так і в процесі індивідуальної роботи зі студентами та в позааудиторній роботі.

Окремі аспекти проблеми взаємодії викладача і студента досліджували: В. Власенко, Т. Яценко (у процесі педагогічного спілкування), О. Киричук, О. Мороз (психологія педагогічної взаємодії у ЗВО), В. Семиченко (діалогічна взаємодія), В. Юрченко (вплив взаємодії на формування «Я-концепції») Л. Багрій, Т. Борова (особливості взаємодії викладача і студента в освітньому процесі), В. Імбер (організація навчальної взаємодії засобами SMART BOARD) та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розгляд проблеми взаємодії головних суб'єктів освітнього процесу сучасного ЗВО вітчизняними науковцями та педагогічний досвід доводять очевидність того, що структура, організація і зміст вищої освіти мають бути абсолютно гнучкими і варіативними, орієнтованими на потреби, інтереси, здібності й особливості здобувачів освіти. Однак, у науковій та науково-методичній літературі знаходимо лише окремі розрізнені положення про те, що ключові соціальні функції й освітні завдання ЗВО мають системно і чітко, науково та методично вивірено реалізовуватись у відповідній взаємодії викладача і студента, що ґрунтується на партнерстві, рівноправності, взаємній вимогливості, повазі, доброзичливості та співпраці.

Мета дослідження. Полягає у розкритті основних психолого-педагогічних та організаційно-методичних аспектів проблеми взаємодії викладача і студента у цілісному педагогічному процесі ЗВО.

Виклад основного матеріалу. На основі наукових узагальнень, змісту публікацій з проблеми та власного досвіду визначимо поняття педагогічної взаємодії викладача і студента як спільну діяльність рівноправних партнерів, що характеризується тісним взаємозв'язком, суб'єкт-суб'єктними стосунками, співпрацею щодо взаємно зацікавленої активної діяльності з метою досягнення значимих для сторін цілей.

Нормативно-змістовим регулятором такої взаємодії ми називаємо педагогічну етику як цілісну, вивірену суспільством й освітянською спільнотою, систему поведінки суб'єктів освітнього процесу, що ґрунтується на засадах загальнолюдської моралі і моральності.

Педагогічна етика у конкретному розумінні – це сукупність норм і правил, що визначають сутність морально-психологічної сторони діяльності викладача та виявляються в його взаємодії зі студентами, колегами, стейкхолдерами, батьками.

Зазначимо, що педагогічна етика є ключовим принципом взаємодії викладача і студента, яка здійснюється на суб'єкт-суб'єктній основі шляхом комунікування і співпраці. Разом з тим, звернемо увагу на ситуацію, що склалася внаслідок, на наш погляд, відсутності чітко виписаного етичного кодексу поведінки як викладача, так і студента в освітньому процесі сучасного ЗВО. Це все частіше ускладнює процес її регулювання і реагування на порушення певних норм і правил в сучасних умовах.

Спираючись на здобутки Н. Бойченко [3, с. 121-125], Ю. Калиновського [5, с. 477-482], Л. Багрії [1, с. 174-182], С. Шарова [12, с. 200-203] й апелюючи до філософських роздумів Григорія Сковороди [11], висловимо переконання, що ключовими цінностями для сучасного ЗВО мають стати честь і відповідальність.

Феномен честі ми розкриваємо за допомогою таких вимірів як «особистісна честь», «честь професіонала», «честь громадянина». По-суті, честь – це репутація, якої досягає особистість своїми діями, вчинками, ставленням до людей і самої себе, керуючись, при цьому, своїми усталеними, сформованими у процесі життя і навчання, індивідуальними цінностями.

З метою перевірки висновків науковців і встановлення актуальних для суб'єктів освітнього процесу цінностей в освіті, ми провели опитування 64 здобувачів освіти і 38 науково-педагогічних працівників Комunalного закладу «Харківська-гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Опитування проводилось упродовж 2024-2025 навчального року й передбачало виконання двох завдань: відповідь на запитання «Які етико-дидактичні цінності, пов'язані з освітнім процесом і Вашими взаємовідносинами в ньому, є, за вашим переконанням, найбільш важливими і цінними для забезпечення ефективного і якісного навчання у ЗВО?» (назвати 3-4 цінності) та пропозицію про ранжування запропонованих 10 цінностей, які найчастіше називались респондентами.

Узагальнення результатів дослідження дало можливість назвати десять ключових цінностей у порядку їх важливості для кожного з суб'єктів освітнього процесу.

Викладачі:

1. Відповідальність – 71,4 %;
2. Любов і повага для здобувачів освіти – 67 %;
3. Професіоналізм у роботі – 65 %;
4. Взаєморозуміння – 62,8 %;
5. Особиста і професійна честь – 59,2 %;
6. Толерантність – 49,1 %;
7. Працьовитість – 48,8 %;
8. Вимогливість – 48 %;
9. Чесність – 44,9 %;
10. Доброзичливість – 43,3 %.

Здобувачі освіти:

1. Повага, взаємна повага – 68,4%;
2. Зацікавленість в успіху студента – 60%;
3. Справедливість – 57,9%;
4. Людяність – 54,5%;
5. Відвертість – 51,3%;
6. Чесність – 50,1%;
7. Ерудиція, обізнаність, компетентність – 49,8%;

- 8. Взаєморозуміння – 48,2%;
- 9. Небайдужість до студентів і справи, якою займаєшся – 44,6%;
- 10. Позитивність у всьому – 38,3%.

Таким чином, ми бачимо, що у викладачів і студентів є спільні цінності, імплементація яких в освітній процес дає можливість налаштувати їх продуктивну взаємодію. Звернемо, також, увагу на той факт, що здобувачі освіти віддають перевагу все ж загальнолюдським цінностям.

Крім того, під час бесіди у колі 36 експертів (проректори, декани, завідувачі кафедр, керівники відділів, лабораторій, аспірантури і докторантури) та авторів наукових публікацій з проблем взаємовідносин суб'єктів освітнього процесу у ЗВО, ми дійшли висновку, що успішність управління процесом формування і розвитку тісної продуктивної взаємодії викладача і студента мають визначати такі умови:

1. Сформованість студентоорієнтованого освітнього середовища, в якому панує педагогічна співпраця, толерантність, зацікавленість в успішності освітнього процесу.
2. Широке використання засобів морального та матеріального стимулювання здобувачів освіти як в освітній, науковій, так і в інших сферах їх діяльності.
3. Організація та забезпечення освітнього процесу на засадах рефлексивного й аналітичного підходів, що дозволяє регулювати його процес і результати.
4. Пріоритетність позиції студента у виборі ним власної освітньої траєкторії, вирішення власних особистісних і професійних проблем.
5. Сприяння і супровід самоактуалізації, саморозвитку і самовдосконалення студента у процесі особистісної та професійної самореалізації.

У вирішенні означеної проблеми ми виходимо з того, що у традиціях сучасної національної вищої школи залучення студента до здобуття знань здійснюється переважно опосередковано, через викладача. Завданням педагога, при цьому, є формування у студента фундаментальних основ системно структурованих знань, а також здатності до самостійного пошуку інформації, актуальної і важливої для майбутньої професійної діяльності.

Переконані, що, особливо у педагогічній освіті, такий стан речей може бути оптимальним, навіть, якщо ми вповні можемо стверджувати, що студент сам може долучитись до джерел, які містять найсучасніші знання у порівнянні з тими, що їх пропонує викладач. Викладач у педагогічному ЗВО завжди залишається основним суб'єктом соціальної взаємодії для студента, носієм актуальних систематизованих знань і моральних цінностей, вивірених суспільних норм, порадиником у житті і професії.

Разом з тим, уже ні в кого не викликає сумнівів, що ефективність освітнього процесу, рівень фахової підготовки педагога значною мірою залежить і від характеру та змісту стосунків викладача зі студентами, управління процесом їх взаємодії.

Ми переконані, що у нинішніх умовах перманентних змін слід говорити про певні особливості управління процесом взаємодії головних суб'єктів освітнього процесу, до яких відносимо:

1. Ефективним і результативним управління процесом взаємодії з боку викладача буде за умови його глибокої демократичності і гуманістичності, з використанням таких форм, методів і засобів комунікації, що забезпечать кожній стороні можливості для творчості, самовираження, самоствердження, саморозвитку та самовдосконалення.
2. Ефективність управління залежить від педагогічної майстерності, особистісно-професійних якостей викладача.
3. Управління має бути позитивно вмотивованим, орієнтуватись на конкретний процес і результат взаємодії суб'єктів освітнього процесу.
4. Управління має бути мобілізуючим, сприяти зацікавленості, активності і відповідальності сторін стосовно наслідків взаємодії.

5. Управління взаємодією з боку викладача має орієнтуватись на зміну його ролі у певній ситуації взаємодії.

6. Процес управління має максимально моделювати індивідуальну освітню траєкторію здобувача вищої освіти з боку викладача, його подальшу професійну діяльність.

Зазначимо, що педагогічна взаємодія передбачає опосередкований, або безпосередній особистісний контакт викладача і студента, наслідком якого мають ставати взаємні зміни їхньої діяльності, відносин, настанов тощо.

Така взаємодія частіше виявляється у вигляді активного навчання, в якому сторони досягають взаємної згоди і порозуміння щодо досягнення цілей спільної діяльності.

Особливістю педагогічної взаємодії головних суб'єктів освітнього процесу в ході навчання є, як переконує досвід, прямий або непрямий їх вплив один на одного, що призводить до ефективної співпраці і її оптимального результату.

В основі співпраці обов'язково мають бути, як засвідчують проведені нами дослідження, діалог і повага.

На наше переконання, встановити діалог і мати можливість виявити повагу у взаємодії можна з використанням таких способів:

- створення прогнозованого, зрозумілого й прийнятного для сторін освітнього середовища;
- виявлення уваги до думок, очікувань і прагнень студентів;
- зацікавленість у позитивному результаті співпраці й успіхах здобувачів вищої освіти;
- емоційна стриманість і виваженість у власних діях і словах викладача;
- справедливість і об'єктивність оцінки навчальних досягнень студентів;
- установлення і підтримка міжособистісних контактів з різних питань, у різних педагогічних ситуаціях.

З метою корекції чи зміни певної реакції, ставлення чи поведінки студента важливо використовувати «Я-повідомлення», мотивуючи і стимулюючи його, уникаючи часто надмірного чи необґрунтованого «тиску».

Практика педагогічної взаємодії яскраво ілюструє той факт, що під час навчання ефективними стають такі діалогічні прийоми:

- обговорення можливостей і умов вибору та способу виконання навчальних завдань;
- стимулюючі звернення (запитання, прохання) до студентів;
- апеляція до успішного досвіду педагогічної взаємодії, індивідуального досвіду студента;
- виокремлення у відповіді, думці, використаному способі виконання завдання тощо, раціонального «зерна» і надання йому когнітивної ваги;
- об'єктивне мотивоване оцінювання, самоаналіз, самооцінювання, прогнозування.

На наш погляд, одним із основних аспектів взаємодії, пов'язаним з успішним розвитком взаємовідносин між викладачем і здобувачем освіти в сучасному ЗВО, є безпосередність у спілкуванні, до якої авторитарна педагогіка не прагнула.

Безпосередність у спілкуванні, на наш погляд, визначає межу, якою викладач окреслює близькість своїх стосунків зі студентами. На відміну від дистанціювання і стриманості у спілкуванні, безпосередність, як засвідчують результати бесід у колі експертів та досвід педагогічної взаємодії викладачів і студентів у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, виступає основним феноменом, що уможлиблює розуміння природи взаємовідносин у системі «викладач – студент».

Практика освітньої діяльності переконує, що безпосередність у поведінці викладача загалом та його щоденній взаємодії зі студентами, що досягається за

допомогою як вербальних так і не вербальних засобів комунікації, створює сприятливу психологічну атмосферу для сприйняття і засвоєння навчального матеріалу на заняттях.

Аксіоматично, що ефективна взаємодія викладача і студента у сучасному освітньому процесі – запорука їх успіху як у викладацькій, так і в навчальній діяльності. Однак, невміння, або небажання головних суб'єктів освітньої діяльності налагоджувати взаємодію – причина багатьох розчарувань і поразок, яких зазнають як молоді, так і досвідчені педагоги.

Зазначимо, що у педагогічній роботі зі студентами для нинішнього викладача суттєвого значення набуває вміння поєднувати суто професійні й особистісні відносини зі здобувачами вищої освіти. Професійні відносини, як правило, переважають особистісні, про що свідчать результати опитування здобувачів освіти (83,4%). Викладачі, в свою чергу, у бесідах пояснюють це тим, що саме вони відповідають за якість підготовки і формування професійного іміджу та поведінки студентів.

Разом з тим, досвід і результати бесід зі здобувачами освіти дозволяють стверджувати, що саме особистісні відносини спонукають студентів відчувати надію на розуміння, знімають емоційну напругу, сприяють запобіганню виникнення різних форм протистояння, включаючи конфлікти, налаштовують сторони на суб'єкт-суб'єктну взаємодію.

Цікавими є результати експрес-опитування здобувачів вищої освіти Харківської гуманітарно-педагогічної академії щодо реальних та бажаних видів відносин з викладачами.

Узагальнивши результати власних досліджень й узагальнивши зміст наукових праць (І. Клак, В. Оніпко, Л. Павлова, А. Повар, О. Сергеева, А. Цина), [9, с. 153-159], [8, с. 193-201], назвемо такі види відносин викладачів і студентів як:

- диктату (строга дисципліна, чіткі конкретні вимоги до поведінки, навчальної роботи та її результатів при офіційно-діловому спілкуванні);
- нейтралітету (невтручання) (вільне спілкування на інтелектуально-пізнавальному рівні ерудованого захопленого своїм освітнім компонентом викладача зі студентами);
- опіки (постійний контроль і увага, надмірне піклування щодо поведінки і навчальної роботи студентів, обмеження їх самостійності);
- конфронтації (замаскована недоброзичливість, постійна незадоволеність роботою студентів і її результатами на фоні нехтувально-ділового тону спілкування);
- співпраці (співробітництво на заняттях й у позанавчальний час, взаємні інтереси зі студентами, оптимізм щодо результатів навчання, взаємна довіра у спілкуванні).

Аналіз результатів експрес-опитування ілюструє той факт, що, на думку студентів, усі види відносин зустрічаються у такому співвідношенні: конфронтації (3,1 %); опіки (6,3 %); нейтралітету (10,9 %); диктату (25 %); співпраці (54,7 %). При цьому здобувачі освіти не бажають відносин конфронтації (94 %) та відносин диктату (60 %), однак 34,4 % із них вважають, що відносини диктату можуть бути продуктивними, мотивуючи свою думку тим, що, якщо викладач добре знає свій освітній компонент і здатний навчити, то такі відносини лише дисциплінують і мобілізують.

Відносини співпраці, як бажані, обирають 89,3% студентів, але понад 20 % із них не вірять у реальність таких відносин для всіх та у всіх можливих видах діяльності.

Що стосується відносин опіки та нейтралітету, то, відповідно, їх обирали 1,6 % та 3,2 % здобувачів освіти.

Вважаємо за доцільне наголосити, що навіть в умовах реалізації постулатів педагогіки співробітництва важко передбачити повне зникнення певних складних психолого-педагогічних ситуацій, про що зазначають самі респонденти.

Як засвідчує освітня практика, демократичні перетворення в освіті дійсно сприяють гармонізації і гуманізації взаємовідносин суб'єктів освітнього процесу,

однак, виникнення складних психолого-педагогічних ситуацій, що, по-суті, гальмують розвиток їх спільної освітньої діяльності, є об'єктивною реальністю в нинішніх умовах. При цьому студенти інколи об'єднуються у своєму протистоянні (протесті), своїй незгоді з конкретною ситуацією чи способами і результатами її вирішення, демонструють своє бачення певних вимог, уявлення про стиль педагогічної роботи викладача.

Нажаль, деякі педагоги не завжди правильно розуміють причини і мотиви виникнення таких ситуацій, зокрема пов'язаних зі зниженням інтересу здобувачів освіти до навчання, питаннями форм і змісту педагогічної взаємодії, стилю спілкування тощо.

Основним засобом при вирішенні складної педагогічної ситуації ми вважаємо проведення її правового аналізу та психолого-педагогічного. Такий аналіз допомагає уникнути суб'єктивізму і негативних емоційних реакцій в оцінці дій, вчинків, поведінки студентів, дає можливість побачити позитивне у їх намірах, бажаннях, потребах і, тим самим, правильно розв'язати критичну ситуацію, знайти дотичні до успішних взаємовідносин і взаємодії.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Очевидно, що нові соціокультурні умови, пандемія, жорстока війна та інші виклики сьогодення вимагають удосконалення та оновлення форм і методів вибудови взаємовідносин у системі «викладач – студент», але обов'язково на основі взаємної зацікавленості, інтересу, потреби і відповідальності у досягненні якісного результату співпраці.

Означене підводить нас до висновку про те, що основна місія закладу вищої освіти – формування особистості професіонала в певній галузі освіти – повністю обумовлює взаємовідносини і взаємодію педагогів та студентів. В освітньому середовищі ЗВО сам факт долучення викладача і здобувача освіти до спільної професії значною мірою сприяє встановленню їх справді партнерських відносин, актуалізуючи проблему і субзавдання щодо побудови ефективної демократичної цілісної системи взаємодії, яка, на наш погляд, має відповідати таким основним вимогам:

1. Розробка широкої нормативної бази з визначенням чітких правил і механізмів взаємодії і взаємовідносин суб'єктів освітнього процесу.
2. Формування у здобувачів вищої освіти почуття професійної спільності з викладачами ЗВО.
3. Забезпечення орієнтації системи взаємодії і взаємовідносин на дорослу самостійну особистість з розвиненими самосвідомістю і світосприйняттям, з метою уникнення чи подолання рецидивів авторитарного впливу.
4. Культивування стійкого професійного інтересу у студентів засобами навчання і виховання.
5. Включення студентів у спільну з викладачами діяльність, зокрема пошукову, науково-дослідницьку, мистецьку, громадську, фізкультурно-оздоровчу, волонтерську.
6. Широке використання форм і засобів неофіційної нерегламентованої взаємодії викладачів і студентів на основі спільних захоплень, інтересів тощо.
7. Участь викладачів у студентському дозвіллі.

Таким чином, оптимальною ситуацією, яка буде сприяти розвитку взаємодії викладача і студента, є поглиблення та об'єднання професійного й особистісного блоків їх взаємодії у цілісному освітньому просторі закладу вищої освіти, зокрема педагогічному.

Потребують подальших фундаментальних та прикладних досліджень питання технологій педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу у контексті особистісно-орієнтованої освіти; системи психолого-педагогічного та організаційно-методичного регулювання взаємовідносин основних суб'єктів освітнього процесу.

Література

1. Багрій Л. Викладач і студенти: взаємодія у процесі навчання. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Чернівці, 2016. № 2. С. 174–182.

2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ: Либідь, 2003. 344 с.
3. Бойченко Н. М. Етика міжособистісної комунікації в освітньому процесі. *Схід. Аналітично-інформаційний журнал*. Донецьк: український культурологічний центр. № 4(115). Липень–серпень. 2012. С. 121–125.
4. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія. Київ: Академвидав, 2010. 416 с.
5. Калиновський Ю. Ю. Академічна чесність як чинник правового виховання студентської молоді. *Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр.* Київ, 2012. Вип. 63(8). С. 477–482.
6. Клак І. Є. Моделивання процесу формування професійної комунікативної компетентності у майбутніх учителів-філологів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 5. С. 58–67.
7. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 232 с.
8. Оніпко В. Розвиток партнерських взаємин між викладачами і студентами на кафедрі ВНЗ III–IV рівнів акредитації. *Витоки педагогічної майстерності*. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. Вип. 14. С. 193–201.
9. Павлова Л. В., Сергеева О. А. Міжособистісні стосунки «викладач – студент» як складова ефективного навчання у ВНЗ. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. Вип. XXXII. С. 153–159.
10. Повар А. М. Співробітництво викладача і студента в умовах інтеграції сучасних педагогічних технологій. *Проблеми дидактики історії: зб. наук. пр.* 2015. Вип. 6. С. 89–94.
11. Сковорода Г. С. Повна академічна збірка творів. Харків: Майдан; Еднотон; Торонто: Канад. ін-т укр. студій, 2011. 1398 с.
12. Цина А. Ю. Обґрунтування типів педагогічної взаємодії викладача і студента у процесі професійної підготовки. *Молодий вчений*. 2018. № 5.3(7.3). С. 57–61.
13. Шаров С. В. Діфінітивний аналіз і сутність соціальної компетентності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Вип. 6. Київ, 2019. С. 200–203.

References

1. Bahrii, L. (2016). Vykladach i studenty: vzaiemodiia u protsesi navchannia [Teacher and students: interaction in the learning process]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnogo instytutu – Bulletin of the Chernivtsi Institute of Trade and Economics*, (2), 174–182 [in Ukrainian].
2. Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti: U 2 kn. Kn. 2: Osobystisno orientovanyi pidkhid: Naukovo-praktychni zasady* [Education of the personality: In 2 books. Book 2: Personality-oriented approach: Scientific and practical principles]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Boichenko, N. M. (2012). Etyka mizhospystisnoi komunikatsii v osvitnomu protsesi [Ethics of interpersonal communication in the educational process]. *Skhid. Analitichno-informatsiinyi zhurnal*, 4(115), 121–125 [in Ukrainian].
4. Boryshevskiy, M. Y. (2010). *Doroha do sebe: Vid osnov subiektnosti do vershyn dukhovnosti* [The path to oneself: From the basics of subjectivity to the heights of spirituality]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
5. Kalynovskiy, Y. Y. (2012). Akademichna chestnist yak chynnyk pravovoho vykhovannia studentskoi molodi [Academic integrity as a factor in students' legal education]. *Hileia: Naukovyi visnyk*, (63[8]), 477–482 [in Ukrainian].
6. Klak, I. Ye. (2013). Modeliuvannia protsesu formuvannia profesiinoi komunikativnoi kompetentnosti u maibutnikh uchyteliv-filolohiv [Modeling the process of forming professional communicative competence in future philology teachers]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity*, (5), 58–67 [in Ukrainian].
7. Nahaiev, V. M. (2007). *Metodyka vykladannia u vyshchii shkoli* [Teaching methodology in higher education]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].
8. Onipko, V. (2014). Rozvytok partnerskykh vzaiemyn mizh vykladachamy i studentamy na kafedri VNZ III–IV rivniv akredytatsii [Development of partnership relations between teachers

and students at the department of higher education institutions of III–IV accreditation levels]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*, (14), 193–201 [in Ukrainian].

9. Pavlova, L. V., & Serheieva, O. A. (2013). Mizhospystisni stosunki “vykhldatach–student” yak skladova efektyvnoho navchannia u VNZ [Interpersonal relations “teacher–student” as a component of effective learning in higher education]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky*, (XXXII), 153–159. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].

10. Povar, A. M. (2015). Spivrobitnytstvo vykladacha i studenta v umovakh intehtratsii suchasnykh pedahohichnykh tekhnolohii [Teacher–student cooperation in the context of integrating modern pedagogical technologies]. *Problemy dydaktyky istorii: Zbirnyk naukovykh prats*, (6), 89–94. [in Ukrainian].

11. Skovoroda, H. S. (2011). *Povna akademichna zbirka tvoriv* [Complete academic collection of works]. Kharkiv: Maidane; Edmonton; Toronto: Kanad. instytut ukr. studii. [in Ukrainian].

12. Tsyna, A. Yu. (2018). Obgruntuvannia typiv pedahohichnoi vzaiemodii vykhldatacha i studenta u protsesi profesiinoi pidhotovky [Justification of types of pedagogical interaction between teacher and student in the process of professional training]. *Molodyi vchenyi*, 5.3(7.3), 57–61 [in Ukrainian].

13. Sharov, S. V. (2019). Difinityvnyi analiz i sutnist sotsialnoi kompetentnosti [Definitional analysis and essence of social competence]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, (6), 200–203. Kyiv [in Ukrainian].

Stepanets I.

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Vice-Rector for Scientific and Innovative Activities
Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy”
of the Kharkiv Regional Council
i.o.stepanets28@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0600-4398

DEVELOPMENT OF TEACHER-STUDENT INTERACTION IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATIONAL CHANGES IN THE SYSTEM OF PEDAGOGICAL EDUCATION

This study focuses on analyzing the problem and examining the psychological and pedagogical aspects of interaction between teachers and students in the context of democratization and humanization of the educational process in higher education institutions.

The significance of the research lies in the need to create an effective educational environment that transforms the interaction between the main subjects of the educational process into a mechanism for personal development and the enhancement of professional formation of future specialists.

The basic principles of interaction between the main subjects of the educational process in modern higher education institutions have been clarified.

The objectives of the research include identifying and characterizing the main psychological-pedagogical and organizational-methodological aspects of pedagogical interaction between university teachers and future professionals.

Scientific generalization of theoretical provisions and the author's own teaching experience made it possible to clarify the concept of teacher-student pedagogical interaction and to determine the role of pedagogical ethics within it.

Using methods of written surveys and ranking, the most relevant educational and ethical values for teachers and students under modern educational conditions have been identified, which affect the effectiveness and quality of educational activities in higher

education institutions. It was found that students tend to prioritize universal human values, while teachers emphasize strictly professional ones.

The conditions for managing the process of forming and developing teacher-student interaction within an integrated pedagogical process are named and characterized.

The research revealed that dialogue and respect are key factors that determine the achievement of effective collaboration.

The generalization of the experience of the Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy staff, the results of expert interviews, and scholars' conclusions made it possible to identify methods and techniques of productive dialogue in interaction with students.

Methodological approaches have been outlined for creating a positive psychological atmosphere that facilitates communication between the subjects of the educational process in addressing both professional and strictly personal issues.

The results of an express survey of higher education students were interpreted, focusing on the actual and desired types of relationships within the "teacher-student" system that positively influence the quality of education and academic achievements in the context of a higher education institution.

Conclusions were drawn regarding the requirements for the formation of an effective, democratically structured and humanistically oriented integrated system of interaction between the subjects of the educational process in a modern higher education institution, particularly a pedagogical one. Prospects for further research were also identified.

Key words: educational process, subjects of the educational process, pedagogical interaction, collaboration, pedagogical ethics, educational values.